

תמונת מצב: מערכת החינוך ביישובים הערבים בצל מצב

החירום – מיגון ואמצעי קצה ללמידה מרחוק

תמצית מיפוי צרכים ראשוני והמלצות

אוקטובר 2023

מבוא

בנייר זה מוצגת תמצית ממצאים של מיפוי ראשוני שנערך ברשויות מקומיות ערביות בסוגיית ההיערכות של מערכת החינוך בחברה הערבית למצב החירום. במסגרת המיפוי נבחנו ונרשמו הצרכים המידיים של מערכת החינוך ביישובים הערבים לצורך התמודדות ראויה עם מצב החירום, ולצורך צמצום הנזקים שיכולים להיגרם לתלמידים הערבים במישורים שונים (חינוכי, לימודי, רגשי ועוד) בשל מצב זה.

המיפוי נערך בין התאריכים 13-19 באוקטובר בקרב כ-45 רשויות מקומיות ערביות, שמונים ביחד כ-800 אלף תושבים, מתוכם כ-250 אלף תלמידים. הוא נסמך בעיקר על נתונים שנאספו ממחלקות החינוך באותן רשויות, כאשר השאלון שבאמצעותו נאספו הנתונים נבנה בשיתוף עם צוות היגוי שהוקם לנושא בהשתתפות ראשי רשויות, מומחים, אנשי מקצוע ומנהליות מחלקות חינוך ברשויות מקומיות ערביות.

ייתאמר מייד: הממצאים העלו, כי רק כ-11% ממוסדות החינוך בחברה הערבית ערוכים כראוי למצב חירום, ואילו בשאר המוסדות זרגת המוכנות הינה חלקית ונעה בין בינונית לנמוכה עד לא קיימת. בנוגע לאמצעי הקצה ללמידה מרחוק, הנתונים הראו, כי לפחות לרבע מהתלמידים הערבים אין מחשבים או אמצעים ללמידה מרחוק, וכי בחלק גדול מהיישובים הערבים קיימת בעיה של העדר תשתית איכותית לאינטרנט.

מערכת החינוך בצל מצב החירום

עם התחלת מצב החירום והמלחמה בתאריך 7.10.2023, היה ברור שגירת הלימודים תיפגע ותצטרך לעבור למתכונת חירום בכפוף להוראות פיקוד העורף.

בימיה הראשונים של המלחמה כל מערכת החינוך במדינה הושבתה לחלוטין. לאחר מכן, המערכת חזרה ללימודים מרחוק, ובאזורים מסוימים התאפשרה גמישות בכל הנוגע לחזרה למתכונת לימודים רגילה,

בהתאם למידת המוכנות למצב החירום ולהחלטות הרשויות המקומיות באותם אזורים. לפי מפות והנחיות פיקוד העורף, ברוב האזורים שמוגדרים כאזורי לחימה, לא מתאפשרת חזרה ללימודים, ואילו במקצת אזורים אלה החזרה ללימודים הותנתה בקיומם של אמצעי בטיחות ומיגון.

מציאות זו הטילה על רשויות מקומיות בכלל, ועל הרשויות ערביות בפרט, אחריות כבדה. רשויות ערביות רבות, שגם כך סובלות מקשיים תקציביים, נתקלו בקושי בקבלת החלטות לגבי מתכונת הלימודים המתאימה בתחומן, וזאת בעיקר נוכח מצב המוכנות והתשתיות הירוד, לרבות העדר אמצעי מיגון מספקים.

מההיכרות שלנו עם מצבה של מערכת החינוך בחברה הערבית והקשיים הייחודיים שלה במצבי שיגרה וחירום, וכן לאור דיווחים רבים על בעיות וצרכים ברשויות ערביות ובמוסדות חינוך בחברה הערבית, שהגיעו אלינו בין היתר ע"י מנהלי בתי ספר, הורים ובעלי תפקידים שונים ברשויות, יזמנו בוועדת המעקב לענייני החינוך הערבי מהלך של מיפוי צרכים ראשוני, וזאת בשיתוף פעולה עם מנהלי מחלקות החינוך בחלק מהרשויות המקומיות הערביות ועם ועד ראשי הרשויות המקומיות הערביות.

המיפוי נערך בסד זמנים דוחק, במטרה לעמוד מהר ככל הניתן על אינדיקציה ראשונית באשר להיקף הצרכים המיידים של מערכת החינוך בחברה הערבית, ומכאן, ומפאת הדחיפות, ההתבססות רק על הנתונים הזמינים בחלק מהרשויות הערביות. בתוך כך יודגש, כי המיפוי אינו מתייחס בשלב זה לתלמידים הערבים שלומדים במוסדות חינוך ביישובים מעורבים, ולחלק מהתלמידים ביישובים הבלתי מוכרים בנגב (שהנתונים בעניינם מפוזרים בין גורמים שונים). מיפוי כללי ומקיף, שיכלול את כל התלמידים הערבים בכל מוסדות החינוך, יוצג בשלב מאוחר יותר, לאחר השלמת איסוף הנתונים מכל הגורמים הרלוונטיים.

ולחן יוצגו הממצאים העיקריים של המיפוי הראשוני.

ממצאים

בסוגיית המוכנות של בתי הספר למצב החירום - כללי: מהמידע והנתונים שהתקבלו ממנהליות מחלקות החינוך ברשויות שנכללו במיפוי עולה, כי בתי הספר ב-89% מהרשויות שמופו (45 במספר) אינם מוכנים באופן מלא למצבי חירום (ועם דרגת מוכנות שנעה בין בינונית לנמוכה עד לא קיימת), וכי רק ב-11% מהרשויות ישנה מוכנות ראויה של בתי הספר למצבי חירום.

בסוגיית מיגון מוסדות חינוך: הנתונים שנתקבלו ממנהליות מחלקות חינוך ברשויות שנכללו במיפוי מצביע על מחסור משמעותי במרחבים מוגנים בבתי ספר. לפי הנתונים, המחסור מתבטא בשטח כולל (בכל הרשויות שמופו) של כ-85,000 מ"ר שאינו ממוגן כלל. זאת, בחישוב כולל של שטחי המקלטים התקינים החסרים ביותר ממאה בתי ספר וגני ילדים בכל הרשויות שמופו.

השוואת נתון זה להנחיות חוזר מנכ"ל משרד החינוך בעניין מיגון מוסדות חינוך, שלפיהן תקן המיגון עומד על 0.5 מ"ר לכל תלמיד, מעלה, כי ישנם לכל הפחות 170,000 תלמידים ערבים שנעדרים כל מיגון. ונציין כאן, כי בפועל המחסור הינו חמור יותר ומספר התלמידים הערבים הבלתי ממוגנים הינו גבוה בהרבה, וזאת באשר המיפוי דן אינו מתייחס כאמור לכלל התלמידים הערבים בכל הרשויות ומוסדות החינוך.

חשוב לציין, כי הנתונים בדבר המחסור בשטחים ממוגנים הינם חמורים וקשים במיוחד באזור הנגב. בהתאם לנתונים שקיבלנו מ-8 רשויות ערביות בנגב (ששיעור התלמידים הכלולים בהם עומד על פחות מ-35% מכלל התלמידים הערבים באזור הנגב), המחסור הכולל באותן רשויות עומד על יותר מ-35,000 מ"ר,

היינו יותר מ-70,000 תלמידים נעדרי כל מיגון. ונזכיר שוב, כי בפועל המחסור הינו חמור אף יותר, וזאת באשר המיפוי אינו כולל את כל התלמידים בכפרים הבלתי מוכרים בנגב. למותר לציין, כי כיתות לימוד רבות בנגב נמצאות בכלל במבנים יבילים וארעיים (שאינן בצידם מיגוניות או אמצעי מיגון אחרים כלשהם).

בסוגיית קיומם של אמצעי קצה ותשתית: תחילה יש לציין, כי לפי הנתונים שהיו ברשותנו עוד לפני המיפוי, מאז משבר הקורונה שמערכת החינוך בחברה הערבית סובלת ממחסור חמור באמצעי קצה ללמידה מרחוק. מחסור זה לא טופל במלואו ע"י משרד החינוך, וזאת למרות הצטרפותם של 3 דורות חדשים למערכת הלימודים מאז משבר הקורונה, ובאופן שהגדיל את הצרכים. אל המחסור באמצעי קצה כאמור מצטרפות בעיות רבות בתשתית האינטרנט ובטכנולוגיית הנדרשות לצורך לימוד מרחוק.

עיבוד הנתונים שהתקבלו במסגרת המיפוי מעלה, כי לפחות 140 אלף תלמידים בחברה הערבית, שמהווים כ-25% מכלל התלמידים הערבים, אין ברשותם מחשבים ואמצעי קצה לצורך למידה מרחוק, וכי במקרים רבים המחסור במחשב הינו ביחס למשפחות שלמות ולא רק לתלמיד בודד (היינו שמשפחה שכוללת יותר מתלמיד אחד אין ברשותה ולו מחשב אחד). לא זו אף זו - לפי הנתונים, בכ-50% במוצע מהרשויות שמופו דווח על מחסור חמור גם בצידוד הנלווה למחשבים, כגון מצלמות ומיקרופונים וכו'.

בנוסף, מהמידע והנתונים שהתקבלו במסגרת המיפוי עולה, כי תשתית רשת האינטרנט ביישובים הערבים הינה במצב גרוע. מנהלי מחלקות חינוך ברשויות רבות דיווחו על שכונות שלמות ללא אינטרנט או עם בעיות כלשהן בתשתית אינטרנט.

חשוב לציין, כי הנתונים בדבר המחסור במחשבים ובאמצעי קצה הינם חמורים וקשים במיוחד באזור הנגב. לפי הנתונים שהתקבלו מהרשויות שמופו בנגב, לכ-42% מכלל התלמידים באותם ישובים, שמהווים ביחד כ-47 אלף תלמידים, אין מחשבים ואמצעי קצה ללימודים מרחוק.

ויצוין גם כאן שבפועל במחסור הינו חמור יותר, בכלל ובאזור הנגב בפרט. זאת, כאמור, באשר המיפוי דן אינו כולל את כל התלמידים הערבים בנגב, ובתוך כך אינו כולל את מרבית התלמידים בכפרים הבלתי מוכרים, ואת התלמידים הערבים בערים המעורבות. אין בכלל ספק, כי בעיית העדר תשתיות אינטרנט הינה קריטית במיוחד בכפרים הבלתי מוכרים בנגב.

המלצות ודרישות

לנוכח ממצאי המיפוי, נדרשות פעולות דחופות למתן מענים מידיים בתקופת החירום, ובכללן:

1. קידום פתרונות מיגון זמניים ומידיים עבור מוסדות החינוך בחברה הערבית בכלל ובאזור הנגב בפרט. בתוך כך יש לספק לבתי הספר וגני הילדים הבלתי ממוגנים פתרונות זמניים, לרבות מיגוניות ניידות.
2. לצאת באופן מידי במבצע לחלוקת מחשבים ואמצעי קצה ללמידה מרחוק לעשרות אלפי תלמידים ערבים שנעדרים אמצעים אלה; ובמקביל, לספק לבתי הספר הערבים בכלל, ובאזור הנגב בפרט, פתרונות מידיים למחסור בצידוד ובאמצעים הטכנולוגיים והדיגיטליים הנדרשים לצורך למידה מרחוק.
3. לספק פתרונות זמניים ומידיים לבעיית התשתיות הירודות של רשת האינטרנט ביישובים הערבים, ומתן מענים זמניים ופרטניים לחיבור לאינטרנט באזורים בהן חסרות תשתיות תקשורת.
4. לגבש תכניות פרטניות לתגבור תלמידים אשר לא היו ערוכים ללמידה מרחוק, ואשר המחסור באמצעי הקצה ובתשתיות האינטרנט לא איפשר להם להצטרף ללימודים מרחוק.

5. מתן תמיכה מיידית למחלקת חינוך ברשויות הערביות ולמנהלי מוסדות חינוך ערביים, וזאת לצורך גיבוש תוכניות פעולה להגברת המוכנות למצב החירום והרחבת הנגישות ללמידה מרחוק. זאת, גם לצורך בניית מערך לקבלת החלטות בשיתוף ההורים ומנהלי בתי ספר בהתאם למציאות המשתנה.

מעבר לפעולות הנדרשות באופן זמני ומידי כאמור, המחסור החמור באמצעי מיגון ובאמצעי קצה ללמידה מרחוק בחברה הערבית בכלל, ובאזור הנגב בפרט, מחייב נקיטה בצעדים רציניים והקצאה של משאבים משמעותיים מצד משרד החינוך וכל הגורמים הממשלתיים הנוגעים בדבר לצורך מיגונם התקני של כל בתי הספר וגני הילדים במערכת החינוך הערבית. כמו כן נדרשת תכנית פעולה מסודרת ומקיפה לחיבורם התקין של כל היישובים הערבים לרשת האינטרנט ולאספקתם הסדירה והשוטפת של אמצעי קצה ללימוד מרחוק (הן לתלמידים והן ברמת בית הספר).

בתוך כך נדרש לגבש תכנית ייחודית לשיפור מערכת החינוך ביישובים הערבים בנגב, ובכלל זאת ביישובים הבלתי מוכרים, לרבות בכל נוגע לבניית מוסדות חינוך והסדרת מעמדם התכנוני והמוניציפלי של מוסדות ויישובים אלה.

לסיכום

המחסור באמצעי מיגון ובמשאבים ללמידה מרחוק במערכת החינוך בחברה הערבית הינו תוצר של הפליה והזנחה רבות שנים של היישובים והאזרחים הערבים בתחום החינוך ובכלל. ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי עמדה בהזדמנויות רבות על הפערים הגדולים שנוצרו בין החינוך הערבי והחינוך היהודי בשל הפליה והזנחה אלו, כולל בנוגע לשאלות המיגון והלמידה מרחוק.

בשלב זה, לנוכח מצב החירום והממצאים החמורים שמוצגים בתמצית בנייר זה, נדרשות כאמור פעולות דחופות לצורך מתן פתרונות זמינים ומידיים, שיש בהם לשמור על חייהם של התלמידים הערבים ולהבטיח להם הזדמנות שווה בלימודים מרחוק.

לא למותר להדגיש, כי הפעולות הדחופות ביותר נדרשות עבור מוסדות החינוך בנגב, כולל ביישובים הבלתי מוגנים, אשר תושביהם נמצאים בטווח סכנה מיידית לפגיעה מירי טילים. רוב המוסדות ביישובים הערבים בנגב הינם נעדרי תשתית קבועה של מרחבים מוגנים ובשטחם אין בנמצא מיגוניות ניידות או אמצעי מיגון זמניים כלשהם. רבים מהמוסדות, כמו גם בתי המגורים, בכפרים הינם מבנים יבילים וארעיים, שאין בהם כדי להגן במאומה על מי מדריהם מפני הסכנות הנשקפות להם בשל הירי המתמשך.